Філософія

DOI: 10.15421/172096

УДК: 305-055.2

Проблеми ідентичності і ролі культури в модернізаційних процесах України та світу

Віктор Шостак, Сергій Бондарук, Волинський національний університет ім. Лесі Українки

Стаття присвячена аналізу феномену ідентичності та її проявів у сучасному глобалізованому світі. Здійснено спробу визначити особливості пошуку культурних архетипів у контексті регіональної специфіки світу та українських реалій зокрема. Вказується на глибинну роль культури в сучасних модернізаційних процесах. Аналізуються основні елементи трансформаційних змін в українському суспільстві та координати нової соціокультурної реальності в добу постмодерну.

Мета статті: дослідити головні особливості прояву національної ідентичності в глобалізованому світі та ролі культури в сучасних соціокультурних процесах України і світу.

Зміст отриманих результатів. Зазначено, що після проголошення незалежності в Україні відбуваються трансформаційні зміни, які під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників поєднують у собі елементи різних політичних режимів, економічних укладів, культурні стереотипи давніх і сучасних епох. Ці впливи здатні стимулювати зростання регіоналістських та сепаратистських настроїв і рухів усередині держави.

Висунуто тезу, що віддаленою внутрішньою причиною результативності цих впливів став брак системного культурного імперіалізму, який би поставав у якості своєрідної «захисної оболонки» щодо зовнішніх впливів і в якості консолідуючого ціннісного стрижня, здатного стримувати внутрішні відцентрові тенденції (регіоналізм, сепаратизм, тощо).

Зроблено висновок, що попри брак фаховості, компетентності і бачення нових викликів перед Україною на рівні державних інститутів, ідеології, політичних стратегій сьогодні не вичерпано можливості для демократичного вирішення суспільно-економічних проблем та розвитку громадянського суспільства. Позитивні зрушення в країні можливі лише за умови врахування її ментальних традицій, що актуалізує і зумовлює практичне значення вивчення питань ідентичності та ролі культури в цьому контексті.

Ключові слова: глобалізація, ідентичність, національні архетипи, соціокультурний простір, трансформаційні зміни, моральні цінності, культурні пріоритети, культурологія

Problems of identity and development of culture in the modernization processes of Ukraine and the world

Viktor Shostak, Sergii Bondaruk, Lesia Ukrainka Volyn National University

The article describes the phenomenon of identity and its manifestations in a globalized world. An attempt is made to determine the peculiarities of search for cultural archetypes in the context of regional specifics of the world and Ukrainian realities in particular. The deep role of culture in modern modernization processes is pointed out. The main elements of transformational changes in Ukrainian society and the coordinates of the new socio-cultural reality are analyzed.

The aim is to analyze the main features of the manifestation of national identity in the globalized world and the role of culture in modern socio-cultural processes of Ukraine and the world. Among the tasks there is a description of the peculiarities of transformational changes in Ukrainian society and the role of culture in modernization transformations.

Research methodology. The authors used philosophical-theoretical, historical-comparative methods. Systematization of specific manifestations of cultural phenomena and analysis of elements of social reality were made.

Results. The article analyzes the main forms of national identity and their manifestations in socio-cultural transformations in different countries. The peculiarities of the cultural level in carrying out democratic transformations are determined. An idea is proposed that the remote internal cause of sensitivity of the Ukrainian social life towards the various external influences is lack of systemic cultural imperialism, which could serve both as a shield for external influences and as a value axis to avoid a danger of internal centrifugal destruction.

Novelty. An attempt is made to show the importance of cultural values and archetypes in the analysis of the preconditions and prospects for the modernization of modern socio-cultural space and the choice of effective activity strategies.

The practical significance. The results of the study can be used in the analysis of leading trends in the global world and in solving specific regional problems.

Keywords: globalization, identity, national archetypes, sociocultural space, transformational changes, moral values, cultural priorities, culturology

Проблемы идентичности и роль культуры в модернизационных процессах Украины и мира

Виктор Шостак, Сергей Бондарук, Волынский национальный университет им. Леси Украинки

Статья посвящена исследованию феномена идентичности и ее проявления в современном глобализованном мире. Осуществлена попытка определения особенностей поиска культурных архетипов в контексте региональной специфики мира и украинских реалий в частности. Указывается на глубинную роль культуры в современных модернизационных процессах. Анализируются основные элементы трансформационных изменений в украинском обществе и координаты новой социокультурной реальности в век постмодерна.

Цель статьи: изучить главные особенности проявления национальной идентичности в глобализованном мире и роли культуры в современных социокультурных процессах в Украине и в мире.

Содержание полученных результатов. Отмечается, что после провозглашения независимости в Украине происходят трансформации, которые под влиянием внутренних и внешних факторов совмещают элементы различных политических режимов, экономических укладов, культурные стереотипы былых и нынешних эпох. Эти влияния способны стимулировать рост регионалистских и сепаратистских настроений и движений внутри государства.

Выдвинут тезис о том, что отдаленной внутренней причиной результативности этих влияний является отсутствие системного культурного империализма, который бы выступал в качестве «защитной оболочки» по отношению к воздействиям извне и в качестве консолидирующего ценностного стержня, способного сдерживать внутренние центробежные тенденции (регионализм, сепаратизм и т.п.).

Делается вывод о том, что, несмотря на недостаток на уровне госинститутов, идеологии, политических стратегий профессионализма, компетентности и видения новых вызовов, стоящих перед Украиной, возможности для демократического решения социально-экономических проблем и развития гражданского общества не исчерпаны. Положительные сдвиги в стране возможны только при условии учета ее ментальных традиций, что актуализирует и обуславливает практическую значимость изучения вопросов идентичности и роли культуры в этом контексте.

Ключевые слова: глобализация, идентичность, национальные архетипы, социокультурное пространство, трансформационные изменения, элита, моральные ценности, культурные приоритеты, культуuroлогия

Постановка проблеми.

Вагоме значення в подальшому розвитку соціокультурного простору України має усвідомлення власних витоків бачення світу і свого місця у ньому. Триває пошук спільних цінностей, які могли б об'єднати українців. У цих процесах принципового значення набуває наша минала історія. Пласти культури, які сформували архетипи і маркери української ментальності, чекають свого осмислення в сучасних умовах. Вони закладали основи національної ідентичності протягом багатьох століть.

Особливу актуальність і вагу в сучасних умовах розвитку України має усвідомлення динаміки становлення ідентичності нації, який дає можливість зрозуміти власну цивілізаційну траєкторію, власні і набуті елементи самоусвідомлення через складні механізми взаємодії з навколишнім світом. Цілком слушно дослідники вказують на ідентичність як основу для формування внутрішньої і зовнішньої політики України. Існує пряма залежність між тим, які форми ідентичності обирає політична еліта і яку соціокультурну місію вона бачить для себе і, відповідно, для громадян нашої держави.

Мета статті: дослідити головні особливості прояву національної ідентичності в глобалізованому світі та ролі культури в сучасних соціокультурних процесах України і світу.

Методологія дослідження. При дослідженні визначеної теми і мети використовувались філософсько-теоретичний, порівняльно-історичний методи, проводилась систематизація та аналіз конкретних проявів культурних явищ і подій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Тематика ідентичності та культурних архетипів завжди була предметом аналізу значної частини науковців. Монографія М. Рябчука присвячена дослідженню української національної ідентичності як «української етнокультурної» («примордіальної») та «української інституційної» («паспоротно-територіальної»). Праця з'ясовує принципові відмінності між цими двома типами української ідентичності і доводить, що вони мають не лише

ідеологічний, а й ціннісний характер. А. Колодій досліджує пострадянську етнічну ідентифікацію в контексті національних вимірів суспільного буття. Комплексний аналіз причин та умов регіональних особливостей суспільної свідомості проводить Л. Нагорна. Н. Гедікова більшу увагу приділяють впливу соціокультурних чинників на зміни у світоглядних уявленнях сучасного українського суспільства. Серед зарубіжних аналітиків національних елементів культури в глобалізованому світі найбільш відомим є К. Лоренц, який описує деструктивні прояви національної свідомості. Дж. Даймонд зробив вдалу спробу змалювати загальну картину розвитку світу на основі аналізу природно-кліматичних та соціальних чинників. Ф. Фукуяма звернув увагу на первинність культури в демократичних перетвореннях у суспільстві. С. Катаєв описав головні особливості сучасного українського суспільства в контексті модернізаційних перетворень. Попри великий обсяг досліджень з проблем ідентичності, питання ролі і значення культури в цих процесах залишається недостатньо вивченим.

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні культурних архетипів у глобалізованому світі та українських модернізаційних процесах в умовах нової соціокультурної реальності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Глобалізація світу передбачає уніфіковані форми розвитку та загальні стандарти вирішення багатьох питань. Могутні держави світу об'єктивно диктують іншим ті правила, граючи за якими вони самі стали могутніми. Але початки їхнього успіху базувались на власній культурній традиції. З часом їх окремий національний проєкт набував універсального значення.

Цей процес викликає різну реакцію інших частин світу. Національні культури прагнуть зберегти власні культурні архетипи. Це прагнення втілюється в різних формах. Варіанти розвитку подій коливаються від абсолютної самоізоляції від зовнішніх впливів до бездумного запозичення, часто невдалого досвіду інших, чужих рецептів подальшого розвитку. Усе зале-

жити від того, наскільки історично зрілою і готовою до несподіваних викликів є національна свідомість, як вона відреагує на впливи індустріально-технічної цивілізації. Варто пам'ятати, що західні і східні втілення цієї цивілізації зберігають коди власної національної пам'яті. Найбільш оптимальна відповідь сформульована сучасними європейськими країнами. Європейський Союз об'єднав матеріальні, фінансові, технологічні, військово-інформаційні ресурси для вирішення загальних питань економічного зростання та захисту спільних цінностей. Водночас кожна європейська держава – автономний культурний світ, який розвивається на основі власної ідентичності і культурних традицій. Це мозаїка, що посилює єдність на основі взаємодії, самобутності і розумної конкуренції, яка стимулює пошук креативних форм розвитку.

Інший приклад – Китай. Використані західні технології і фінанси для потужного економічного зростання. При цьому конфуціанська ментальна парадигма в комуністичній зовнішній обгортці і трактуванні збережена. Інші країни цього регіону демонструють свої форми політичного правління при збереженні власних культурних традицій. Усі повертаються до власної моделі сприйняття світу і вибирають шляхи, співзвучні часу. Не завжди вдало, але пошук триває.

Досить поширеною є теза про те, що об'єктивні науково-технічні, модернізаційні зміни будуть сприяти нівелюванню національно-культурних особливостей. Це дійсно так. Нові форми виробництва передбачають відповідні уніфіковані стандарти управління, соціальних відносин, освіти, побуту та ін. Водночас у розвинутих країнах Заходу спостерігаємо паралельний процес консервації давніх та становлення нових форм розвитку культурної самобутності, естетичних традицій, збереження історичної спадщини тощо. Це приносить значні прибутки та нові робочі місця. Але стратегічна мета є більш важливою – це подальший розвиток адекватних форм національної ідентичності, яка є запорукою успішного інноваційного зростання. Тобто найновіші технологічні зміни, як правило, передба-

чають, на перший погляд, асиметричні відповіді духовної структури суспільства. Процес немов би врівноважується. Відбувається рух у протилежних напрямках лінійного часу. Рухаючись у майбутнє, людина сучасної цивілізації шукає рівновагу і креативні відповіді в далекому минулому. Щонайменше актуальним залишається переосмислення національних архетипів і етнічної присутності в загально-цивілізаційному розвитку людства. З'являються нові грані й акценти в трактуванні зростаючих можливостей людини.

У цьому контексті цікаве бачення регіональних особливостей світу та різних форм еволюції людини пропонує Джаред Даймонд. Він погоджується з поглядом на «світову історію, як цибулину, в якій сучасний світ – це лише верхній шар і чий глибші шари слід зчищати один за одним, аби досягти розуміння історії» (Даймонд, 2015, с. 9).

Автор справді знімає шари часу і порівнює народи світу в контексті географічних умов, біологічних особливостей навколишнього світу, розташування в просторі ландшафту, кліматичних змін, суб'єктивних чинників і т.д. Поступово відкриваються нові обрії для глибшого осмислення, комплексного аналізу та нових форм самовідчуття народів, особливо тих, котрі проживають на території Західної Європи. Ці можливості є особливо важливими і перспективними для України, де суспільство перебуває в пошуках власної ідентичності й ефективних шляхів розвитку. Дж. Даймонд слушно зауважує: «неможливо зрозуміти навіть самі західноєвропейські суспільства, якщо зосереджувати увагу тільки на них. Чимало цікавих питань стосуються відмінностей між ними та іншими суспільствами... ми повинні зрозуміти ті інші суспільства також, щоб умістити західноєвропейські суспільства в ширший контекст» (Даймонд, 2015, с. 9).

Глобальний світ залишається тісно взаємозв'язаним і досить незахищеним від нових загроз та викликів. До останнього часу людство жило за звичними мірками раціональних категорій розвитку. Ми не усвідомлювали наростаючий виклик – зміну балансу між мікросвітом

і людьми. Хоча ще десять років тому науковці попереджали про можливі негативні наслідки легковажного ставлення до еволюції паралельного світу мікроорганізмів. Дж. Даймонд, зокрема, показав вплив цього світу на великі соціокультурні зрушення в історії людства. У післямові до згаданої книги Т. Цимбал наголошував, що «зростання сполученості світу, опертого на інформаційно ізольовані територіальні одиниці (національні держави), які інтегрували в собі соціальну, політичну, економічну та культурну системи, створює можливість для швидкого загальносвітового поширення епідемій, а отже, закладає основу для біологічної вразливості людства, а також для волатильності глобального соціального порядку» (Даймонд, 2015, с. 461). Сучасний світ, особливо західна його частина, виявився в багатьох випадках неготовим до нових викликів мікросвіту. Попередні уявлення про безпеку, могутність та ідентичність отримали нові імпульси під час епідемії коронавірусу. Пережите змушує переосмислити цінності світу, їх національні та спільні особливості.

Відповіді на посталі питання лежать своїм корінням у царині культури, яка може забезпечити новий простір свободи самовираження людей та їхню усвідомлену відповідальність. Не випадково відомий дослідник і філософ Френсіс Фукуяма свої роздуми з приводу подальших перспектив демократичних цінностей назвав «Первинність культури». Він визначає чотири рівні консолідації та розвитку демократії: 1) ідеологія; 2) інститути; 3) громадянське суспільство; 4) культура. Україна має значний досвід творення, захисту і втрат на кожному з цих рівнів. Українське державотворення кінця II початку III тис. відбувається часто безсистемно і в режимі високої турбулентності. Наші демократичні інститути та ідеологія політичних еліт скоріше імітують процеси належності до демократії і діяльності на цьому шляху, ніж наповнюють ці поняття глибоким змістом і практичними механізмами реалізації. Давні культурні традиції особистісного розвитку і громадянської активності майже не мають відповідних легітимних форм та можли-

востей для повноцінного розвитку. Разом з тим періодичні спалахи громадянської активності українців мають свої культурні витoki. Потенціал культури в українських умовах залишається непоміченим та не отримує соціальну підтримку згори. А між тим, навіть у мало усвідомлених формах він залишається основою особистої свободи і відповідальних дій.

Ф. Фукуяма слушно вказує на глибинні основи рівня культури. На його думку, «цей найглибший рівень включає такі явища, як структура родини, релігія, моральні цінності, етнічна свідомість, “громадянськість” і партикулярні історичні традиції. Подібно тому, як демократичні інститути спираються на здорове громадянське суспільство, громадянське суспільство, у свою чергу, має попередників і передумови на рівні культури. Культуру можна визначити як а-раціональну етичну звичку, що передається через традицію» (Фукуяма, 2004, с. 390). Перефразовуючи, можна сказати, що в українських умовах можна скоріше говорити про аморальні традиції, які досить раціонально і продумано поширюються в українському суспільстві. Руйнуються родинні структури, релігійно-моральні цінності, розмиваються звичні форми етнічної свідомості і громадянської участі. А це, нагадаємо, – фундамент демократичних інститутів та державної ідеології, запорука їх гармонійного розвитку. Очевидно, що названі соціальні структури і форми свідомості чекають свого аналізу й адекватної оцінки в новій українській дійсності. Без ефективних кроків у напрямку їх оздоровлення подальший рух України на шляху реформ стане неможливим.

Останні роки показали значні труднощі в еволюції розвинутих країн. Одночасно, події на Сході України виявили всі наші недоліки і потенційні можливості. Наростають загрози зрілим західним соціальним системам. Виявились тертя між європейськими країнами та їхнє різне розуміння власної ідентичності. Подібні процеси відбуваються в Україні, де можливе посилення відцентрових тенденцій. Нещодавні вибори до місцевих органів влади можуть легітимізувати цей процес. Загострення соціально-економічних

протирич сприяє розвитку деструктивних форм регіональної ідентичності; ілюзії щодо фаховості нових політичних еліт поступово зникають. небезпека для українців криється в тому, що їхня соціальна пасивність і наївність швидко може перерости в активну, а в наших умовах, можливу агресивну дію. В умовах падіння рівня культури і великого досвіду військових дій наслідки можуть мати несподіваний характер.

Слова Фукуями залишаються актуальними для світу і для України особливо. «Соціальна інженерія на рівні інститутів вдарилася об масивну цегляну стіну: досвід минулого сторіччя показав більшості демократичних держав, що амбіційні перебудови інститутів часто викликають більше несподіваних проблем, ніж вирішують. Навпаки, реальні труднощі, що впливають на якість життя в сучасних демократичних державах, пов'язані із соціальними і культурними патологіями, які спокійно продовжують існувати за межами можливостей інституціональних розв'язань, а отже, за межами державної політики. Питання культури швидко висувається на перший план» (Фукуяма, 2004, с. 392).

Останні події в США показали слушність висновків і попереджень Ф. Фукуями. Великі соціальні заворушення й ознаки політичної нестабільності останнього часу в цій країні мають в своїй основі скоріше культурні причини і вимагають нових кроків до розбудови нової моральної реальності. Звичні інституційні форми участі держави в розв'язанні суспільних проблем у багатьох випадках не працюють. Культурні патології, про які попереджав вчений-футуролог, стали реальною загрозою усталеним цінностям і механізмам соціокультурного регулювання.

Подібно в соціокультурному і політичному просторі України все меншого значення набувають моральні цінності. Однак варто пам'ятати, що порушення етики в політиці може допомогти здобути певні переваги на історично короткий період, але в цілому програють перспективі демократії, і культурні координати країни втрачаються. Відомий український дослідник С. Л. Катаєв слушно вказує на нароста-

ючий вплив нелегітимних, нелегальних компонентів влади в соціокультурному просторі країни. Те, що в народній свідомості сприймається як мафія, яка є проявом віртуальної складової політичної влади (Катаєв, 2006, с. 102). Ці структури існують паралельно до легітимних форм державних інститутів, про них майже немає інформації в ЗМІ, але часто саме там приймаються рішення, які визначають шляхи розвитку країни. Ззовні це прикривається псевдodemократичними процедурами й імітацією бурхливої діяльності органів влади та правопорядку. Їхня кількість зростає, але дезорієнтація і відсутність порядку посилюються.

Наростають відчуття тривоги, непевності і розчарування. Особливо актуально це відчувається в сучасних умовах. Властивостями нової соціокультурної реальності, яка постійно повторюється, є: 1. Укорінення хаосу в зразках поведінки і нормах – це прояв постмодерну в соціальній сфері, для якого характерна реконструкція, відцентровість, відсутність об'єднавчої ідеології. 2. Хаос у суспільстві маскується під порядок, позаяк природа суспільства передбачає прагнення до інституалізації, закріплення в стійких нормах і зразках поведінки і взаємин. Способом маскуванню може бути упорядкованість за допомогою бюрократичних процедур. 3. Хаос породжується запровадженням упорядкованої структури в невідповідне середовище (наприклад, прагненням бездумно копіювати західні стандарти в українську політичну й економічну системи). 4. Правовий нігілізм, що виявляється в неповазі до закону, невиконанні судових рішень, у вибірково-му застосуванні права. Це сприймається психологічно як безправ'я, тобто хаос у правовій сфері. 5. Відбувається своєрідна інституалізація хаосу, формою якої є використання корупційних схем для забезпечення порядку. Особливість інституалізації хаосу полягає в тому, що ефективність роботи системи залежить від дотримання норм хаосу. Виходить парадокс: хаос набуває впорядкованої форми, як вірус в організмі. Від того стає ще більш закамуфльованим і вкоріненим. 6. Ідеологічний і світоглядний плюралізм, витонченість

аргументації політичних агітаторів з різних політичних сил призведуть до деідеологізації і примітивізації політичної ідеології. 7. Хаос соціальної структури, невизначеність соціальних статусів і критеріїв їх виокремлення. Звідси виникає криза соціальної й політичної ідентифікації. 8. Компенсаторними механізмами, що заміщають ослаблені соціальні й політичні інститути, є мережі. Мережеве суспільство характеризується горизонтальними структурами, утвореними Інтернетом, господарськими і родинними зв'язками. У мережах циркулюють товари, послуги й інформація. Включеність у мережі пом'якшує аномію, оскільки дає змогу орієнтуватися в умовах соціального хаосу (Катаєв, 2006, с. 104–105).

Ця низка проблем постала для українського суспільства не на порожньому місці. Глибинні їх причини криються в контексті розуміння суті співвідношення культури та ідентичності (зокрема національної) у посттоталітарну/постколоніальну добу. З часу здобуття незалежності в Україні затягнувся процес формування міжкультурних стосунків, який часто набував суперечливих рис. З одного боку, домінуюча культура постає впливовим чинником імперської гегемонії. Водночас культура є одним з потужних факторів опору імперському впливу в постколоніальних суспільствах. Але парадокс полягає в тому, що звільнена культура сама може стати моністичною, перебравши на себе домінуючі функції імперської культури. Тому вже з самого початку, розвиваючись на демократичних та ліберальних засадах, постколоніальне суспільство стикається з проблемами не лише соціально-політичними, але й культурними. Проблема ж України в цьому контексті якраз і криється в тому, що після розпаду радянської імперії, українська культура не набула рис імперіалізму (в термінах Едварда Саїда), які би дозволяли протистояти руйнівним впливам зовнішніх і внутрішніх чинників (Саїд, 2007).

Отже, у сучасному українському суспільстві, яке протягом тривалого часу переживає перехідний період трансформаційних змін, поєднуються елементи різних епох та історичних форм: стійкі

утворення соціалістичної культури, давні архетипи етнічної культурної свідомості, нові форми сучасного українського художньо-естетичного освоєння дійсності, явища західної масової культури в різних варіантах, глобальні інформаційні потоки комерційної культури різної якості, інтенсивні проникнення російськомовної культури з багатоманітною соціальною роллю (від примітивної пропаганди сусідньої держави до патріотично налаштованих проукраїнських теле-, радіо- та медіаканалів) тощо. Цікавий парадокс помітив І. Дзюба, який вважає, що часто радянський варіант псевдокультури ніс у собі більше гуманістичного потенціалу, ніж деякі комерційні форми сучасної глобальної культурної індустрії (див.: Єрмоленко А., 2007). Цей контекст потрібно враховувати при аналізі причин регіональних рухів і практичній реалізації культурної політики української держави.

Висновки.

Після проголошення незалежності в Україні відбуваються трансформаційні зміни, які поєднують у собі елементи різних політичних режимів, економічних укладів, культурні стереотипи давніх і сучасних епох. Значний вплив на ситуацію справляють і зовнішні, і внутрішні чинники розвитку суспільства.

Протягом новітньої історії України дослідники фіксують дивну мозаїку, чи пак мікс елементів різних соціокультурних світів, епох та історичних форм: стійкі утворення соціалістичної культури, давні архетипи етнічної культурної самосвідомості, нові форми сучасного українського художньо-естетичного освоєння дійсності, явища західної масової культури в різних варіантах, глобальні інформаційні потоки комерційної культури різного штибу, інтенсивні проникнення російськомовної культури розмаїтого смислового навантаження, зокрема й антиукраїнського спрямування. Ці розмаїті впливи слід враховувати при аналізі витоків регіоналістських та сепаратистських настроїв і рухів задля дієвості культурної політики української держави.

Водночас глибинною внутрішньою причиною того, що зазначені впливи справляли і справляють ефект на розви-

ток української культури та національної ідентичності, а відтак, і громадянської свідомості, є те, що після здобуття незалежності Українська держава не зуміла досі виробити системного культурного імперіалізму, який би поставав у якості своєрідної «захисної оболонки» стосовно потенційно небезпечних зовнішніх впливів, водночас в якості консолідуючого стрижня, здатного стримувати внутрішні відцентрові тенденції (регіоналізм, сепаратизм, тощо).

Залишається сподіватись, що можливості демократичного вирішення суспільно-економічних проблем будуть поступово

збільшуватись, громадянське суспільство все міцніше буде вкорінюватись і зростати у просторі відповідальної свободи. Основи для цього на рівні культурних форм свідомості ще залишаються. Однак на рівні державних інститутів, ідеології, політичних стратегій сьогодні, на нашу думку, бракує фаховості, компетентності і рівня бачення нових викликів перед Україною. Майбутні позитивні зрушення в країні можливі лише на основі глибокого і системного вивчення особливостей її ментальних традицій. Питання ідентичності та ролі культури в цьому контексті набувають визначального характеру і практичного значення.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Гедікова Н. П. Роль соціокультурних чинників у сучасному процесі формування світогляду українського суспільства. *Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова*. 2008. Т. 13, Вип. 5. С.48–58.
- Даймонд Дж. Зброя, мікроби і харч. Київ, 2015. 488 с.
- Єрмоленко А. М. Етика дискурсу Карла-Отто Апеля у контексті українського суспільства за доби модернізації. *Філософська думка*. 2007. №5. С. 104–124.
- Катаєв С. Л. Сучасне українське суспільство. Київ. 2006. 199 с.
- Колодій А. Ф. Національний вимір суспільного буття. Львів : Вид-во «Астролябія», 2008. 235 с.
- Лоренц К. Восемь смертных грехов цивилизованного человечества. URL: <http://igrunov.ru/vin/vchk-vindiscipl/ecology/books/vchk-vin-discipl-ecol-Lorenz.html>.
- Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ : ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. 405 с.
- Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – Історичні причини та політичні наслідки. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 252 с.
- Саїд Е. Культура й імперіалізм. Київ : «Критика», 2007. 608 с.
- Фукуяма Ф. Первинність культури. *Глобальне відродження демократії* / за ред. Даймонда і Платтнера. Львів. 2004. С. 389–407.
- Fraser N. Politics, culture and the public sphere: toward a postmodernism conception. *Social Postmodernism: Beyond identity politics* / ed. L. Nicholson, S. Seidman. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1999. xiv, 397 p. P. 287–312.

REFERENCES

- Gedikova, N. P. (2008). Rol sotsiokulturnykh chynnykiv u suchasnomu protsesi formuvannia svitohliadu ukrainskoho suspilstva [The role of socio-cultural factors in the modern process of forming the worldview of Ukrainian society]. *Bulletin of Mechnikov Odessa National University*, 13 (5), 48–58 [in Ukrainian].
- Diamond, J. (2015). *Zbroia, mikroby i kharch* [Weapons, germs and food]. Kyiv [in Ukrainian].
- Yermolenko, A. M. (2007). Etyka dyskursu Karla-Otto Apelia u konteksti ukrainskoho suspilstva za doby modernizatsii [Ethics of Karl-Otto Apel discourse in the context of Ukrainian society in the era of modernization]. *Philosophical Thought*, 5. 104–124 [in Ukrainian].
- Kataev, S. L. (2006). *Suchasne ukrainske suspilstvo* [Modern Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].
- Kolodiy A. F. (2008). *Natsionalnyi vymir suspilnoho buttia* [National dimension of social being]. Lviv: Astroliabia [in Ukrainian].
- Lorenz, K. *Vosemь smertnykh hrehov tsyvylyzovannoho chelovechestva* [Eight mortal sins of the civilized humanity]. Retrieved from <http://igrunov.ru/vin/vchk-vindiscipl/ecology/books/vchk-vin-discipl-ecol-Lorenz.html>.
- Nagorna, L. P. (2008). *Rehionalna identychnist: ukrainskyi kontekst* [Regional identity: Ukrainian context]. Kyiv: I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Riabchuk, M. (2019). *Dolannia ambivalentnosti. Dykhotomiia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti – Istorychni prychny ta politychni naslidky* [Overcoming of ambivalence. Dichotomy of Ukrainian national identity – Historical causes and political consequences]. Kyiv: I.F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

- Said E. (2007). *Kultura y imperiializm [Culture and Imperialism]*. Kyiv: "Krytyka" [in Ukrainian]
- Fukuyama, F. (2004). *Pervynnist kultury [The primacy of culture]*. *Hlobalne vidrozhennia demokratii – Global revival of democracy*. Diamond, Plattner (Eds.). (pp. 389–407). Lviv [in Ukrainian].
- Fraser, N. (1999). Politics, culture and the public sphere: toward a postmodernism conception. *Social Postmodernism: Beyond identity politics*. L. Nicholson, S. Seidman (Eds.). (xiv, pp. 287–312). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Шостак Віктор

Кандидат історичних наук, доцент
Волинський національний університет
ім. Лесі Українки

Email: shostakvictor4@gmail.com

Shostak Viktor

Candidate of Historical Science, Assoc. Prof
Lesia Ukrainka Volyn National University

ORCID: 0000-0002-4837-9633

Бондарук Сергій

Кандидат філософських наук, доцент
Волинський національний університет
ім. Лесі Українки

Email: sbondaruk1@gmail.com

Bondaruk Sergii

Candidate of Philosophical Science, Assoc. Prof
Lesia Ukrainka Volyn National University

ORCID: 0000-0001-9537-8791

Цитування: Шостак, В., & Бондарук, С. (2020). Проблеми ідентичності і ролі культури в модернізаційних процесах України та світу. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 23 (11), 5–13. doi: 10.15421/172096

Citation: Shostak, V., & Bondaruk, S. (2020). Problemy identychnosti i roli kultury v modernizatsiinykh protsesakh Ukrainy ta svitu [Problems of identity and development of culture in the modernization processes of Ukraine and the world] *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 23 (11), 5–13. doi: 10.15421/172096

Стаття надійшла / Article arrived: 02.10.2020

Схвалено до друку / Accepted: 15.11.2020